

PAPER DETAILS

TITLE: Tanzimat Sonrası Çanakkale`nin İdari ve Nüfus Yapısı

AUTHORS: Serif KORKMAZ

PAGES: 108-136

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/45051>

TANZİMAT SONRASI ÇANAKKALE'NİN İDARİ VE NÜFUS YAPISI

Şerif KORKMAZ*

Giriş

Şehirlerin önemli özelliklerinden birisi hiç şüphesiz, birer yönetim merkezi olmalarıdır. XIX. yüzyılda Anadolu şehirlerinin önde gelenleri eyalet, sancak ve liman kentleri olmuştur. Çanakkale şehrini de bir liman kenti olarak tanımlayabiliriz. Çanakkale şehri, Osmanlı yönetimi içerisinde Biga sancağı dahilinde yer almıştır. Sancağın merkezi XIX. yüzyıl boyunca çoğu kez Biga olmuştur. Şimdi, Çanakkale sınırları içerisinde yer alan Gelibolu ise incelediğimiz dönemde Edirne vilayetinin bir sancağıdır.¹ Bu çalışmada yapılmak istenen, Çanakkale şehrinin Osmanlı taşra teşkilatı içerisindeki yerini belirlemek ve nüfus yapısını ortaya koymaktır. Şehrin yerel yönetimiyle ilgili konulara ise girilmemiştir. Çalışmada, ana kaynak olarak Devlet ve Vilayet Salnameleri, 1840 Temettuat Defteri, Çanakkale Şer'iyye Sicilleri ve Vital Cuinet'in Seyahatnamesi kullanılmıştır. Ayrıca Çanakkale ile ilgili tez, kitap ve makalelerden de yararlanılmıştır.

Bilindiği gibi klasik Osmanlı düzeni dediğimiz yönetim şeklinde İmparatorluk geniş bir takım eyaletlere bölünmüştür. Eyaletler ise birkaç sancağın bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Eyalet yönetimi "beylerbeyi" denilen üst düzeyde yöneticiye bırakılmıştır. Sancaklar ise "sancakbeyi" denetiminde idi. XVII. yüzyıla gelindiğinde hem merkezi idarenin hem de eyalet ve sancak yönetiminin klasik şeklinden tamamen ayrılmış olduğu görülür. XIX. yüzyıldan itibaren ise imparatorluk gün geçtikçe her bakımdan kötü duruma düşmüştür. Bununla birlikte ayakta kalabilmek için önlemler düşünülmeye, çözümler aranmaya da başlanılmıştır. Bu dönemde Tanzimat'la birlikte şehir yönetimlerinde ilk defa oluşturulan görevliler (mutasarrıf, müşir, muhassıl) Çanakkale'de de görev yapmaya başlamıştır. Ayrıca şehir merkezlerinde kadı, esnaf dernekleri temsilcileri, muhtar ve şehrin ileri gelenleri bir araya gelerek şehrin sorunlarını görüşüp kararlar alabildikleri meclisler de oluşturulmaya başlanmıştır.²

* Dr. Araştırma Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

¹ SDAO, 1266, s. 42; SDAO, 1283, s. 154.

² Daha geniş bilgi için bkz: Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara, 1991, s. 13-53; Musa Çadırcı, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, 1983, s. 210.

ve boğazın en dar yerinde, Türklerin inşa etmiş oldukları karşılıklı kalelerin ikisine birden Avrupalılarca Dardanellia/ Dardanelles denilmiştir.⁸

Piri Reis, buraya verilen Kal'a-i Sultaniye ismini, kalenin Fatih Mehmet'in oğlu Sultan Mustafa tarafından bina ettirilmiş olmasıyla açıklar.⁹ Bu yüzden IV. Mehmet'in validesi Turhan Sultan'a ya da, vezir Köprülü Mehmet Paşadan yardım alan Kösem Sultana izafe edilmesi yanlıştır. Ancak, Evliya Çelebi'nin söylediği gibi, Sultaniye isminin 1657'de IV. Mehmet'in validesinin himmeti ve Köprülü'nün teşebbüsü ile Boğazın güney girişinde inşasına başlanan yeni kalelerden Anadolu tarafındakine verilmek istenmiş olması mümkündür.¹⁰

Osmanlı döneminde Biga sancağının idaresiyle Bahr-i Sefid (Akdeniz) Boğazı denilen Çanakkale Boğazının idaresi beraber yürütülmekte idi. Tayin edilen mutasarrıflar, Çanakkale merkezinde ikamet ediyorlardı.¹¹ Çanakkale şehri, Osmanlı Devlet'inin ilk dönemlerinde Anadolu Eyaleti içindeki Biga sancağına bağlı bulunuyordu.¹² Osmanlıların Ege denizine açılarak adaları ele geçirmeye başlamalarıyla birlikte, Cezayir Beylerbeyliği kurulmuştur. Bu makam hem Kuzey Afrika hem de Ege Adalarının idaresini içine alıyordu. Daha sonra, Biga sancağı da, merkezi Gelibolu olan ve yaklaşık 1533 yılında kurulmuş olan Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetinin içinde yer almıştır.¹³

Türkiye sınırları içinde kalan topraklarda 1836'a kadar idari bölünmede herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Anadolu Eyaleti isim olarak varlığını korumuş, ancak kapsadığı sancaklardan bazıları zaman zaman alınarak başka yöneticilere verilmiştir.¹⁴ Tanzimatla birlikte sancak yönetimi mütesellimlerden alınarak muhasıllara verilmiştir. Muhasıllar bölgenin hem yönetim üstlenecekler, hem de vergilerini doğrudan doğruya toplayarak hazineye göndereceklerdi.¹⁵ Bu şekilde idari teşkilatta yapılan ıslahat, valilerin nüfuz ve yetkilerinin azaltılması amacını gütmekte idi. Bunun yanında halkın katıldığı taşra

⁸ Darkot, a.g.m., s. 332.

⁹ Piri Reis, *Kitab-i Bahriyye, Denizcilik Kitabı*, haz: Yavuz Senemoğlu, C. I, İstanbul, 1973, s. 113.

¹⁰ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz: Zuhuri Danışman, C. 8, İstanbul, 1970, s. 164.

¹¹ ÇSS. 1121/ s. 3, 21, 38, 53, 86.

¹² Tuncel, a.g.m., s. 197, 198.

¹³ H. Mahmut, Şakiroğlu, "Cezayir-i Bahr-i Sefid", *DİA*, C. 7, İstanbul, 1993, ss. 500-501; Mustafa Nuri Paşa, *Netayici'l-Vuku'at*, C. I-II, Ankara, 1992, s. 140.

¹⁴ Çadırcı, a.g.e., s. 13, 14.

¹⁵ Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Ülke Yönetimi (1839-1876)", *IX. Türk Tarih Kongresi*, C. II, Ankara, 1985, s. 1155.

Kazdağı/Eyine Pazarı, Nahiye-i Kumkale"²⁴ Bu dönemde Bozcada ve Gökçeada "*Liva-i Bozcada*" adı altında Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletine,²⁵ Gelibolu livası ise Edirne Eyaletine bağlı idi.²⁶

Özel bir komisyonun hazırladığı bir nizamname, 8 Kasım 1864'de padişah iradesiyle yürürlüğe girmiştir.²⁷ "1864 Tarihli Vilâyet Nizamnâmesine" göre, mutasarrıflar, sancaklarda mülki, mali ve zabıta işlerine bakmak üzere padişah tarafından tayin edilen idari görevlilerdir. Mutasarrıflar sancakta cereyan edecek bütün devlet emirlerinin vilayet tarafından alınacak direktiflerin ifasına memurdu. Mutasarrıfın maiyetinde bir idare meclisi bulunacak ve meclis; merkez kazasının hakimi, müftüsü, Müslim ve gayr-ı Müslim halkın ruhani reisleri, muhasebeci, tahrirat müdürü ile ikisi Müslim ve ikisi gayr-ı Müslim dört üyeden oluşacaktı. Sancağın zabıta işlerinin amiri de mutasarrıf olacaktı.²⁸

Bu düzenlemeden Biga sancağı da etkilenmiş ve 1868 yılından itibaren daha önce uzun süre idaresinde bulunduğu Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetine tekrar dahil edilmiştir. Bu durum 1877'e kadar devam etmiştir. 1868'de bu vilayetin diğer sancakları, Midilli, Sakız ve Rodos idi.²⁹ Aynı zamanda Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetinin merkezi de Kal'a-i Sultaniye olmuştur.³⁰ Daha sonraki yıllarda Kıbrıs ve İstanköy sancakları bu vilayete nakledilmiştir.³¹ Biga Sancağı, 1868'de "*Kal'a-i Sultaniye, Ayvacık, Ezine, Biga, Lapseki kazaları ve Çan, Güvercinlik, Bayramiç, Kumkale nahiyeleriyle, Bozcada, İmroz, Semadirek Limni adalarından*" oluşuyordu.³² Edirne vilayetine bağlı olan Eceabat nahiyesi, Mayıs 1869'da, Kal'a-i Sultaniye'ye ilhak edilmiştir. Yeni düzenlemede, Çanakkale merkezine bağlı olan Çan ve Güvercinlik kazaları, nahiye derecesine indirilerek Karabiga

²⁴ SDAO, 1266, s. 73-73; SDAO, 1273, ss. 91-93; SDAO, 1271, s. 83; SDAO, 1272, s. 86; Daha sonra bu eyalete Kocaili livası da eklenmiştir. SDAO, 1273, ss. 91-93; SDAO, 1277, s. 135-136; SDAO, 1279, ss. 142-144; SDAO, 1280, s. 168.

²⁵ SDAO, 1266, s. 69; SDAO, 1273, s. 90-91: Bozcada kaimmakamlığına bağlı diğer adalar Semadirek ve Tasos idi.; Daha sonra Tasos, Bozcada livasından çıkarılmıştır. SDAO, 1279, s. 140-141; SDAO, 1283, s. 160; SDAO, 1284, s. 171.

²⁶ SDAO, 1266, s. 63; Gelibolu livasında, Gelibolu, Aynoz, Mekri, Şarköy, Evreşe, Ferecik, Keşan, Ma'lkara, İpsala kazaları bulunuyordu.

²⁷ Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876*, C. 1, çev: Osman Akınhay, İstanbul, 1997, s. 168.

²⁸ Vecihi Tönük, *Türkiye'de İdare Teşkilatı*, İstanbul, 1945, s. 139-140.

²⁹ SDAO, 1285, s. 176-177.

³⁰ ÇSS. 155/s. 12. ÇSS. 154/s. 11.

³¹ SDAO, 1286, s. 197-198; SDAO, 1287, s. 217-218; SDAO, 1291, s. 249; SDAO, 1294, s. 454.

³² SDAO, 1285, s. 176; SDAO, 1286, s. 197.

vilayetine bağlı adalar idi. 1888'de Gökçeada kazasına, Semadirek nahiyesi ve 6 köy dahil idi. Bozcada'nın ise köyü bulunmuyordu.⁵²

Tanzimat'tan sonra Çanakkale'nin idare yapısında çok sık değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Bu sadece Çanakkale'ye özgü bir durum değildir. Ülkenin pek çok bölgesinde bu tür değişiklikleri görmek mümkündür. Bunun sebebi, Tanzimat yeniliklerinin uygulanmasıdır. Devlet, yaptığı yenilikleri uygulamak için, merkeze daha sıkı bağlı bir yönetim biçimi oluşturmaya çalışmıştır. Bu yüzden de sık sık vilayet sınırları değiştirilmiştir.

Tablo-3. Biga Sancağının Kaza ve Nahieleri. 1848-1910.

Yıllar	Bağlı Bulunduğu Eyalet-Vilayet	Çanakkale Dahilindeki Kaza ve Nahieler
1848-1867	Hüdavendigar Eyaleti	Kal'a-ı Sultaniye Lapseki maa Çardak, Dimetoka/Güvercinlik, Biga, Çan, Bayramiç, Ayvacık /Kızılca Tuzla,Ezine-i Kazdağı, Kumkale.
1868-1877	Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti	K.Sultaniye, Ayvacık, Ezine, Biga, Lapseki, kazaları, Çan, Dimetoka, Bayramiç, Kumkale nah. Bozcada, Gökçeada, Semadirek, Limni adaları
1878-1880	Şehremaneti	Kale-i Sultaniye, Ezine, Lapseki Ayvacık, Eceabad, Erenköy, Bayramiç, Kumkale, Dimetoka, Çan, Bozcada ve Limni
1881-1887	Karasi Vilayeti	Kal'a-i Sultaniye, Ezine, Lapseki, Ayvacık Kazalarıyla, Bayramiç, Kumkale, Dimetoka, Çan, Eceabad, Erenköy, Çardak Nahieleri
1888-1910	Müstakil	Biga, Lapseki, Ezine, Ayvacık kazalarıyla Erenköy, Güvercinlik, Çan, Bergos, Çardak, Bayramiç, Kumkale Nahieleri.

Nüfus Yapısı

Çanakkale'yi nüfus bakımından değişik ırkların ve değişik dinlerin bir arada yaşadığı bir liman şehri olarak tanımlayabiliriz. Her ne kadar başlangıçta kale etrafında kurulan bir Türk şehri olarak meydana geldiyse de zamanla, şehre Gayr-i Müslim nüfus gelmiş ve yerleşmiştir. XIX. yüzyıl ortalarına gelindiğinde şehir merkezinde yaşayan nüfusun yarısından fazlasını Gayr-i Müslimler oluşturuyordu. Bu yerleşik ahalinin yanında şehirde çok sayıda yabancı uyruklu kişiler de bulunuyordu. Çanakkale Şer'iyye Sicillerine yansıyan bilgiler, Müslüman ve Gayr-i Müslimlerin uzun süre bir arada huzur içerisinde yaşadıklarını göstermektedir.

⁵² SDAO, 1306, s. 625.

teşekkülünün 1650'den sonra olabileceği belirtilmektedir.⁵⁷ 1669'da bu sığınmacılar tarafından yaptırılan küçük kilise, 1694 yılında yıktırılmış, ancak 1718 tarihinde III. Ahmet'in iradesiyle tekrar inşa ettirilmiştir. Son olarak küçük bir Katolik Latin topluluğu, 1848'de şehirde oluşmuştur. Bunlar, 1852'de Çanakkale'de küçük bir kilise kurmuşlardır.⁵⁸ Ayrıca Akkirman fethinden sonra (1484) bir kısım Hristiyan halkın Biga ve yöresine sürgün edilerek yerleştirildikleri de bilinmektedir.⁵⁹

Tablo-4. Biga Sancağı Nüfusu. Erkek /1831.

Müslüman Nüfus		Gayr-ı Müslim Nüfus	
Kaza Adı	Nüfus	Kaza Adı	Nüfus
Kal'a-i Sultaniye	2.208	Gökçeada	2.505
Kumkale	632	Bozcada	793
Ezine-i Kazdağı	2.253	Adı geçen kazalardaki yabancı Gayr-i Müslim Nüfus	4.614
Bayramiç	3.327	Konsolos hizmetinde olan Yahudiler	58
Çan	1.856		
Ünye	2.323		
Balya	5.992		
Güvercinlik/Dimetoka	575		
Biga	1.925		
Lapseki	2.442		
Bozcada	439		
Yörükler	4.333		
Toplam	28.305	Toplam	7.970
Genel Toplam		36.275	

XIX. yüzyılda nüfusla ilgili bilgilere devletin yaptığı ilk nüfus sayımından ulaşmak mümkündür. Bu dönemde devleti dağılma ve çökmekten kurtarma çabalarıyla birlikte nüfus, arazi ve mal-mülk sayımı yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Bu sayımın yapılmasında her devlet için, her devirde geçerli olan, askerlik ve vergi mükellefiyeti gibi iki mühim sebep bulunmaktadır.⁶⁰ 1831'de Rumeli ve Anadolu'da bulunan İslam ve Hristiyan erkek nüfusu sayılmıştır. Bunun için, memurlar sayım bölgelerine gönderilmiştir. Biga sancağının sayımını Şahap Efendi yapmıştır. Sancakta 36.275 küçük ve büyük erkek nüfus sayılmıştır. Aynı sayıda kadın olduğu kabul edilirse, yaklaşık 72.550 kişi sancakta yaşamakta

⁵⁷ Darkot, a.g.e., s. 338.

⁵⁸ Cuinet, a.g.e., s. 745, 746.

⁵⁹ Feridun Emecen, "Biga", *DİA*, C. 6, İstanbul, 1992, s. 137.

⁶⁰ Mahir Aydın, "Sultan Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri (28-30 Haziran 1989)*, İstanbul, 1990, s. 81.

uğraşan yerli azınlıklar da liman ve benzeri ticaret odaklarına yoğunlaşmaya başlamışlardır.⁶³ 1843'te Rum mahallesi şehrin en büyük mahallesi olmuştur. Buradaki rakamlar vergi veren erkek nüfustur. Aynı sayıda kadın nüfusunun olduğu varsayılırsa, Çanakkale şehrinde, 1840'ta 12.330 kişi yaşamaktaydı. Bu sayımdan 3 sene sonra nüfus, 13.030'a çıkmıştır.

Tablo-6. 1875-1876 Tarihlerinde Biga Sancağındaki Erkek Nüfus.⁶⁴

Kaza isimleri	İslam		Rum		Ermeni		Yahudi		Kıpti		Toplam	
	1875	1876	1875	1876	1875	1876	1875	1876	1875	1876	1875	1876
Çanakkale	3302	3357	2060	934	357	354	540	544	103	103	6362	5292
Biga Kaza	2949	2990	1086	1257	113	119	-	-	23	42	4171	4408
Ayvacık Kazası	7543	7506	421	439	-	-	-	-	135	110	8099	8055
Ezine kaz	4260	4774	882	997	174	192	-	-	55	58	5371	6021
Lapseki Kazası	3960	4073	297	319	-	-	-	-	64	75	4321	4467
Bayramiç nahiyesi	6182	6332	218	220	-	-	-	-	85	84	6485	6636
Güvercinlik Nah.	1305	1360	450	460	-	-	-	-	29	31	1784	1851
Çan Nah	3120	3132	170	199	-	-	-	-	48	51	3338	3382
Eceabat Nah	1958	2060	3055	3046	-	-	-	-	62	62	5075	5168
Erenköy	-	-	-	1181	-	-	-	-	-	-	-	1181
Kumkale Nah.	542	529	865	889	-	-	-	-	13	9	1420	1427
Bozcada	564	580	1454	1438	-	2	-	-	7	7	2025	2027
Gökçeada	-	-	3070	3072	-	-	-	-	-	-	3070	3072
Toplam	35685	36693	14028	14451	644	667	540	544	624	632	51521	52987

Biga sancağının Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetine dahil olduğu dönemlerde vilayet salnamelerinde sancağa ait ayrıntılı bilgiler bulmak mümkündür. Yukarıdaki tabloda, 1875 ve 1876 yıllarına ait Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayet salnamelerinde yer alan Biga sancağının kaza ve nahiyelerinin nüfusları verilmiştir. Salmelerdeki bu sayılar sadece erkek nüfustur. Buna göre, 1875'te Biga

⁶³ Yurt Ansiklopesi, C. 3, İstanbul, 1982, s. 1838.

⁶⁴ SVCBS, 1293, 7. Defa, s. 127,128; SVCBS, 1292, 6. Defa, s. 114, 115.

ve Tevfikiye adlı üç köy kurulmuştur. Aynı yıl Kafkasya'dan göç eden halk da buralara yerleştirilmiştir.⁶⁷ 1912-1915 yılları arasında Biga'ya (Çanakkale dahil) 2.903 kişi iskan edilmiştir.⁶⁸

Tablo-7. 1888'de Biga Sancağında Nüfus. Erkek/ Kadın.⁶⁹

Yeri	İslam		Rum		Ermeni		Yah udi	Pro testa n	Yaban cı Katoli k	Ec nebi	Toplam
	Yerli	Yaban cı	Yerli	Ya b	Yerl i	Ya b					
Kal'a-i Sultaniye	7.144	395	4.470	56	820	30	1.354	44	72	199	14.584
Biga	38.503	-	3.144	-	277	-				82	42.006
Ezine	29.209	-	4.513	-	463	-	253				34.438
Ayvacı k	15.875	-	1.671	-	-	-	3			30	17.579
Lapseki	9.546	-	790	-	36	-	18			22	10.412
Toplam	100.277	395	14.588	56	1596	30	1.628	44	72	333	119.019

1888'de sancağın nüfusu 119.019 kişiye ulaşmıştır. Yukarıdaki tablodaki nüfus verilerin daha öncekilerden farkı, erkek ve kadın nüfusunun birlikte verilmiş olmasıdır. Bu yüzden rakamlar yükselmiştir. Bundan başka, Gayr-i Müslimler arasında Yahudilerin nüfusunda bir artış söz konusudur. Daha önceki nüfus verilerinde Yahudilerin sadece Çanakkale şehrinde yaşadıkları görülmektedir. Ancak Karasi vilayet salnamesinde, Ezine, Lapseki ve Ayvacık kazalarında Yahudi nüfus verilmiştir. Bu veriler daha önce hiçbir kaynakta geçmemektedir. Bu dönemde bu havaliye herhangi bir Yahudi göçü de olmamıştır. Bunun yanında, Rum nüfusunda bir azalma söz konusudur. Bu kadar kısa bir dönemde nüfusta bu şekilde artış ve azalma olamaz. Bunun sebebi, Bozcada, Gökçeada, Eceabat gibi Rum nüfusunun yoğun olduğu yerlerin bu dönem Biga sancağı dahilinde bulunmamasıdır. Bu yüzden sancağın daha önceki Rum nüfus verilerinde bir azalma olmuştur.

⁶⁷ Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul, 1985, s. 54.

⁶⁸ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi, Göç*, İstanbul, 2001, s. 190.

⁶⁹ *Karasi Vilayetine Mahsus Salname, 1305*, 1. Defa, s. 134, 138, 141, 145, 148.

devletlerin konsoloslukları vardı.⁷² Bu durum, Çanakkale şehrinde canlı bir ticari hayatın yaşandığını göstermektedir. Buraya kadar verdiğimiz 1875, 1876, 1888 ve 1894 yıllarına ait nüfus rakamlarının içerisinde köyler de vardır. Şehir merkezine ait nüfus sayılarına, ancak Cuinet'in seyahatnamesinden ulaşmak mümkündür. Buna göre şehir merkezlerindeki nüfus yapısı şu şekildedir:

Tablo-9. 1894'te Biga Sancağındaki Şehir Merkezlerinin Nüfusu.
Erkek/Kadın.⁷³

Yeri	Osmanlı tebası olan nüfus					Yabancı uyruklular				Toplam
	Müslü Man	Rum	Ermeni Gregor yan	Protestan	Yahu di	Rum	Latin	Protes Tan	Yahu di	
Çanakkale	3.551	2.577	904	52	1.805	1.147	98	8	926	11.068
Biga	8.395	1.445	160	-	-	-	-	-	-	10.000
Ezine	780	580	260	-	130	-	-	-	-	1.750
Ayvacak	1.052	768	-	-	-	-	-	-	-	1.820
Lapseki	1.230	700	28	-	17	25	--	-	-	2.000
Bayramiç	800	190	200	-	60	-	-	-	-	1.250
Güvercinlik	5.616	1.300	84	-	-	-	-	-	-	7.000
Kara Biga	495	500	-	-	-	-	-	-	-	995
Çan	1.500	500	-	-	-	-	-	-	-	2.000
Toplam	23.419	8.560	1.636	52	2.012	1.172	98	8	926	37.883

Biga sancağında yaşayan 129.438 kişiden, 37.883'ü şehir merkezlerinde yaşamaktadır. Geri kalan 91.555 nüfus köylerde oturuyordu. Ancak, Çanakkale kazasında, şehirde ikamet eden nüfus daha fazladır. Kazada yaşayan, 19.494 kişiden 11.068'i şehir merkezinde yaşamaktadır. Geri kalan 8.426 kişi köylerde bulunuyordu. Bu durum, bir tarım toplumu olan Osmanlı Devlet'i için bir istisnadır. Ülkenin genelinde nüfus köylerde yaşıyordu. Bu, Çanakkale merkezinde esnafılık ve ticari faaliyetlerin yoğunluğunu ve gelişmişliğini göstermesi bakımından önemlidir. Ancak, sancağın diğer kazalarında, kırsal bölgelerde yaşayan nüfus daha fazladır. 1905'te, Çanakkale şehrinin nüfusu 15.000'ine yükselmiştir.⁷⁴ Cuinet, mutasarrıflıkta yaşayanların hepsinin istisnasız Türkçe'yi konuşabildiklerinden bahseder. Çanakkale'deki tüccarların çoğu ve Levanten

⁷² SVCBS. 1292, s. 10-108.

⁷³ Cuinet, a.g.e., s. 746, 753, 754, 755, 759, 764, 765, 771.

⁷⁴ İbrahim Hilmi, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin Ahval-i Coğrafiyye ve İstatistikiyesi, İstanbul, 1323, s. 112.

Bu yüzden şehirdeki imalathaneler birer ikişer kapanmıştır. 1850'li yıllardan 1905'e kadar, 50 yıllık bir süreçte çanak imalatı göze çaracak derecede azalmıştır. Daha önceleri senede 35.000 liralık çanak çömlek yapılırken, 1905'te 4000 liraya düşmüştür. Kıbrıs, Mısır, Yunanistan'a yapılan ihracat ise, 500 lira gibi çok düşük bir seviyeye inmiştir. 1905'te mevcut olan 15 kadar imalathane sahipleri ancak ekmek parasına çalışıp uğraşmakta idi. Bunlar, çocuklarını başka mesleklere yönlendirmek zorunda kalmışlardır. Yine bu bölge için önemli olan (Ezine, Bayramiç, Çanakkale şehirlerinde) debbağhanelerin üretimi de yetersiz hale gelmiştir.⁸⁰

XIX. yüzyılda Çanakkale'de bulunan başlıca sanayi kolları, yemenicilik, çanakçılık, dericilik, metalürji, dokumacı ve ağaç işlerinden oluşmaktaydı. Bu sanayi dallarından çanakçılık ve debbağlılık üretimi aynı zamanda dış pazara yönelikti. Ekonomik üretim açısından Çanakkale tarla ürünleri üretiminde çok etkili değildir. Halkın mesleki dağılımı açısından esnafılık faaliyetlerinin ilk sırada olması bu durumu ortaya koymaktadır. Klasik tahıl üretimi dışında, Çanakkale'de meyve üretimi özellikle üzüm ve meşe palamudu üretiminde kendini göstermektedir. Sanayi faaliyetlerinde şüphesiz, Çanakkale'ye ismini almasına sebep olan çanakçılık faaliyetleriyle dericilik en fazla istigal olunan iş kollarıdır.

Çanakkale nüfusunun büyük çoğunluğu şehirde yaşamaktadır, bu durum Çanakkale ekonomik yapısının şekillenmesinde önemli olmuştur. Çanakkale'de zirai mesleklerin az oluşu şehirlilerin esnaflıkla uğraşmalarının bir sonucu olmuştur. Şehirli nüfusun kırsal nüfusa göre fazla olması XIX. yüzyıl için Osmanlı şehirlerinde alışılmış bir durum değildir. Halkın büyük çoğunluğunun ekili toprağı yoktur. Hakim geçim kaynağı esnafılık faaliyetleridir. Taşıdığı bu özellikler dolayısıyla XIX. yüzyılda Çanakkale küçük kasaba görünümüne olmasına rağmen, ekonomik ve sosyal nitelikleri ile Osmanlı sistemi içinde önemli bir yerleşim yeri olarak dikkat çekmektedir.⁸¹

⁸⁰ İbrahim Hilmi, a.g.e., s. 114.

⁸¹ Büberci, a.g.t., s. 46, 50, 62, 65, 66, 100, 101.

Ek-1. Biga Mutasarrıfları ve Boğaz Muhafızları

İdarecinin Adı	Yönettiği Sancak ve Boğaz Muhafızlığı Adı	Yönetim Dönemi
Elhac Mustafa Paşa	Biga Sancağı ve Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızı	Ağustos 1825- Nisan 1828
Salih Paşa	Biga Sancağı ve Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızı	Kasım 1831-Ekim 1832
Mehmet Paşa	Biga Sancağı ve Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızı	Ağustos 1833
Mehmet Raif Paşa	Biga Sancağı ve Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızı	Şubat 1835
Sait Paşa	Biga Sancağı ve Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızı	Temmuz 1835
Mehmet Vasıf Paşa	Biga Sancağı ve Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızı	20 Kasım 1835/4 Şubat 1838
Elhac Ali Paşa	Biga Sancağı ve Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızı	28 Mart 1839
Esad Mehmet Paşa	Biga ve Gelibolu Sancakları Mutasarrıfı ve Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızı	24 Temmuz 1839-21 Eylül 1839
Haydar Paşa	Biga ve Gelibolu Sancakları Mutasarrıfı ve Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızı	18 Kasım 1839-26 Ocak 1840

Kaynak : ÇŞS. 150/s. 64, 66, 99; ÇŞS. 1131/s. 3; ÇŞS. 1121/ s.3; ÇŞS. 1121/ s. 3, 53; ÇŞS. 1121/s. 86; ÇŞS. 1121/s. 96; ÇŞS. 1122/ s. 8; ÇŞS. 1122/ s.23, 39 ; BŞS. 817/s, 10, 13, 16, 24, 30.

Ek-3. Kal'a-i Sultaniye Sancağının İdari Görevlileri/ 1910

Memurlar	Adı	Memurlar	Adı
Mutasarrıf	Ali Raşid Bey	Orman Maden Müdürü	Mahfi Bey
Naib ve Bidayet mahk hukuk reisi	İsmail Hakkı Ef	Defter-i hakani Memuru	Remzi Efendi
Muhasebeci	Ali Naci Bey	Mekteb-i İdadi Müdürü	Osman Nuri ef
Tahrirat müdürü	Mustafa Tevfik Bey	Baytar Müfettişi	Oseb Efendi
Müftü	Mustafa Rasim Ef	Ziraat Memuru	Sine Kerim Ef
Bidayet Mahk ceza reisi	Aşir efendi	Posta Ve telgraf Müdürü	Abdulkerim Ef
Müdde-i umumi Muavini	Süleyman Faik ef	Rüsumat Müdürü	Hasan Azmi Ef
Nüfus Müdürü	Hasan Fehmi Ef	Duyun-ı Umumiyye Müdürü	Ali Vasfi Ef
Jandarma kumandanı	Vasif Bey	Tercüman	Yahya Hakkı Bey
Nafia ser-mühendisi	Mehmed faik ef	Ziraat Bank Sandık Memuru	Ahmed Vasfi Ef
Evkaf Memuru	Ali Rıza Bey		

Kaynak Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1328, s. 896.

- Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Ankara, 1991.
- “Tanzimat Döneminde Osmanlı Ülke Yönetimi (1839-1876)”, IX. Türk Tarih Kongresi, Cilt, II, Ankara, 1985.
- Çanakkale 1954.**
- Çanakkale İlinin İktisadi Tetkiki**, (Haz: Ahmet Cemil Conk), Ankara, 1952.
- Darkot, Besim** 1993. “Çanakkale” İslam Ansiklopedisi, Cilt, 3, İstanbul
- Emecen, Feridun** 1998. “Hüdavendigâr” Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt, 18, İstanbul
- “ Biga ” Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt, 6, İstanbul, 1992.
- Ergin, Osman Nuri** 1995. Mecelle-i Umur-i Belediye, C. 3, İstanbul
- Evliya Çelebi** 1970. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (Haz: Zuhuri Danışman) Cilt, 8, İstanbul
- İbrahim Hilmi** 1323 (1905). Devlet-i Aliyye-i Osmaniyyenin Ahval-i Coğrafiyye ve İstatistikiyesi, İstanbul
- İnalçık, Halil** 1964 “ Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler” Belleten, XXVIII/112.
- Karal, Enver Ziya** 1943.Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831, Ankara
- Mustafa Nuri Paşa** 1992. Netayici’l-Vuku’at, Cilt, I-II, Ankara
- Piri Reis** 1973.Kitab-i Bahriyye, Denizcilik Kitabı, (Haz: Yavuz Senemoğlu), Cilt, I, İstanbul
- Raczynski, Edward** 1980. 1814’de İstanbul ve Çanakkale’ye Seyahat, (Çev: Kemal Turan) İstanbul
- Roderic H.Davison** 1997. Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform, 1856-1876, Cilt,1, (Çev: Osman Akınhay) İstanbul
- Şakiroğlu, H. Mahmut** 1993. “Cezayir-i Bahr-i Sefid” Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 7, İstanbul
- Şemseddin Sami** 1314 (1896). Kamusü’l-A’lam, Tarih ve Coğrafya Lugati, Cilt, 5, İstanbul

THE ADMINISTRATIVE AND POPULATION STRUCTURE OF ÇANAKKALE AFTER THE REFORMS

Without doubt, the most important characteristic of cities is the fact that they act as administrative centres. In 19th century, the city of Çanakkale was within the Biga *sancak* (sanjak, sub-division of a province) in the Ottoman provincial organisation. The centre of the Biga *sancak* was sometimes considered as Kal'a-i Sultaniye (former name of city of Çanakkale), and at other times Biga. Gallipoli, which is now within the borders of Çanakkale province, was then a *sancak* of the city of Edirne. This article mainly focuses on the administrative structure of the city of Çanakkale within the Biga *sancak*. Issues concerning city management have not been analysed. Moreover, population structures of counties of the city of Çanakkale and Biga *sancak* have been examined in detail.

Çanakkale is a 15th century city whose establishment does not go far back; the foundations were laid during the period of Fatih Sultan Mehmet (Mehmet the Conqueror). The city of Çanakkale was established in place of cities founded on locations close to each other and later destroyed after the New Historical Period (i.e. Troia, Dardanos). Çimenlik Castle in Çanakkale, established by Fatih Sultan Mehmet in order to control Dardanelles shipping, was the core of this new city.

In addition to the name 'Çanakkale', the city was also known as Kala-i Sultaniye and Dardanos. The name Çanakkale was mainly used by the local populace. This name became popular after the increase in pottery production during the 1740s. The name Dardanos, which was given to the Straits (Dardanelles) by Europeans, comes from a city founded nearby by the King of Troia, who had the same name. Piri Reis explains that the name Kal'a-i Sultaniye comes from the fact that the castle was established by Sultan Mustafa, son of Fatih Sultan Mehmet.

The city of Çanakkale was connected to the Biga *sancak* in the province of Anatolia during the initial period of the Ottoman State. It was then connected to Cezayir-i Bahr-i Sefid, whose centre was Gallipoli, in 1533. In that period, the administration of Biga and the Dardanelles, called the 'Straits of Bahr-i Sefid', were handled together. After the reforms, the administration of *sancaks* was given to organised tax collectors (*muhasıl*) and taken from tax collecting individuals

data from the *temettuat* ledgers. In 1840, there were 12,330 people living in the city of Çanakkale. There were 7 suburbs, 4 of which were Muslim (Cami-i Kebir, Yalı, Arslanca, Çınarcık), and three non-Muslim (Rumiyan, Ermiyan, Yahudiyan). The population of Muslims and non-Muslims was approximately the same. The population reached 13,030 three years after this census. According to the population data, the general population of the *sancak* reached: 103,042 in 1875; 105,974 in 1876; 119,019 in 1888, 129,438 in 1894, 140,000 in 1903. A natural increase is seen in the population of the city. Particularly after the Balkan Wars and during the early Republican period, inward and outward migrations took place.

In 1894, 37,883 people out of 129,438 people in the Biga *sancak* were living in the city centres. The others, 91,555 people, were in villages. However, 11,068 people out of 19,494 people who lived in Çanakkale districts were in the city centres, and 8,426 people were living in villages. This fact is important in showing the development and intensity of trade in the city of Çanakkale. However, in the other districts, the population living in rural areas was greater.

In terms of population structure, Orthodox Greeks had the second largest population density following Muslims. The Orthodox Greeks were all in city centres. In fact, Erenköy and Gökçeada were completely populated by Orthodox Greeks. In places such as Bozcaada, Kumkale, and Eceabat, the population of Orthodox Greeks was higher. The third largest population in Çanakkale was the Armenians. They lived in the city centres of Çanakkale, Ezine, and Biga. Jews, on the other hand, only lived in the city of Çanakkale. Almost all people living in the *sancak* were able to speak Turkish without exception.

The most important characteristic of Çanakkale, which distinguishes it from other Anatolian cities, is its population structure and strategic importance. The population of Muslims and non-Muslims was equal. This situation is also seen in other port cities. It is open to the outside world because of its location. That is why it is different from other cities. In the 19th century, these characteristics enabled the city to become an important settlement region due to its economical trade features, even though it was seen as a small town. Many countries also opened consulates here, since the strategic and trade position of Çanakkale was very important. However, towards the end of the 19th century, the production of pottery and leather, which had been important sources of income for the city, declined. The city tradesmen became uncompetitive compared to European goods.